

دیپلماسی و رفتار بین‌المللی در اسلام

دکتر بهرام اخوان کاظمی

تهران

۱۳۹۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: اخوان کاظمی، بهرام، ۱۳۴۳-

عنوان و نام پدید آور: دیپلماسی و رفتار بین‌المللی در اسلام / بهرام اخوان کاظمی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: هشت، ۲۶۹ ص.

فروست: «سمت»؛ ۱۷۲۲. علوم سیاسی؛ ۵۹.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۰-۹۲۹-۷ / ۷۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Bahram Akhavan Kazemi. Diplomacy and International Behavior in Islam.

یادداشت کتابخانه: ص. ۲۵۷-۲۶۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: اخوان کاظمی و روابط بین‌المللی
موضوع: دیپلماسی - جنبه‌های مذهبی - اسلام
شناسه اثر: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

رده‌بندی کنگره: ۱۳ / الف ۲۳۱ / BP

رده‌بندی دیویی: ۱۹۷.۰۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۱۱۱۱۱۱

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

دیپلماسی و رفتار بین‌المللی در اسلام

دکتر بهرام اخوان کاظمی (استاد و عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز)

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۲

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وابسته به اوقاف و امور خیر

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و کثرت چاپ و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا بخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهی بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبتنی بر علم معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مباحثی و مسائل این علوم است.

نادانتریب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که برای این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۳۱/۸/۳۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان که است با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و مجرب، به مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی، تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از بحثها و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این سخنان دریغ نورزند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم سیاسی در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس دیپلماسی و رفتار بین المللی در اسلام به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی مدیران و سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با ارسال انتقادهای و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: کلیات در باب مفهوم دیپلماسی
۵	مبحث اول: دیپلماسی و سیاست هم پیوند
۵	گفتار اول) مفهوم دیپلماسی و سیاست خارجی
۸	گفتار دوم) علم «سیتر»
۱۰	گفتار سوم) حقوق بین الملل اسلامی
۱۲	گفتار چهارم) دیپلماسی و ویژگی‌های آن در عصر حاضر
۱۸	مبحث دوم: روش‌شناسی و رویکردهای مسئله‌محلی و سیاسی و سیاست خارجی
۱۸	گفتار اول) مروری بر مهم‌ترین روشها و رویکردها
۲۱	گفتار دوم) الگوی خصوصیات فردی رهبران و تصمیم‌گیرندگان
۲۲	گفتار سوم) الگوی مسئولیت
۲۲	گفتار چهارم) الگوی ساخت تشکیلاتی
۲۳	گفتار پنجم) الگوی منابع ملی
۲۳	گفتار ششم) الگوی سامانه بین‌المللی
۲۴	گفتار هفتم) الگوی ایدئولوژی و نظام عقیدتی
۲۸	فصل دوم: میانی دینی و حقوقی دیپلماسی
۳۰	مبحث اول: قرآن
۳۱	مبحث دوم: سنت
۳۴	مبحث سوم: اجماع
۳۴	مبحث چهارم: عقل

۳۶	فصل سوم: اهداف دیپلماسی اسلامی
۳۷	مبحث اول: اهداف حکومت علوی
۳۸	گفتار اول) آرمانها و اهداف عالیة حکومت از دیدگاه کل نگر
۴۱	گفتار دوم) آرمانها و اهداف عالیة حکومت از دیدگاه جزءنگر
۵۴	مبحث دوم: مبانی و اهداف نظام سیاسی در اندیشه امام خمینی (ره)
۵۵	گفتار اول) مبانی نظام سیاسی از دید امام خمینی (ره)
۵۸	گفتار دوم) اهداف نظام سیاسی از دید امام خمینی (ره)
۷۱	بحث سوم: بازتاب اهداف کلی نظام اسلامی بر دیپلماسی آن
۷۴	فصل چهارم: اصول دیپلماسی اسلامی
۷۴	مبحث اول: اصل توحید
۷۷	مبحث دوم: اصل برابری ملت جهانی و دستیابی به امت واحد
۸۸	مبحث سوم: اصل عدولت
۹۲	مبحث چهارم: اصل چهارچوب
۱۰۱	مبحث پنجم: اصل همزیستی مسالمت آمیز
۱۰۶	مبحث ششم: اصل نفی سب
۱۰۹	مبحث هفتم: حفظ عزت و ذلت مسلمین
۱۱۱	مبحث هشتم: اصل وفای به عهد و تعهدات
۱۱۴	مبحث نهم: مصونیت و مزایای سفرا و نمایندگان اسلامی
۱۲۱	فصل پنجم: قواعد فقهی حاکم بر دیپلماسی اسلامی
۱۲۱	مبحث اول: قواعد فقهی
۱۲۱	گفتار اول) قاعده اهم و مهم (تقدیم اهم بر مهم)
۱۲۳	گفتار دوم) دفع افسد به فاسد
۱۲۴	گفتار سوم) قاعده ضرورت (اضطرار)
۱۲۷	گفتار چهارم) قاعده «میسور و تسامح»
۱۲۸	گفتار پنجم) قاعده نفی عسر و حرج
۱۳۰	گفتار ششم) قاعده لاضرر
۱۳۱	گفتار هفتم) قاعده مقابله به مثل
۱۳۲	گفتار هشتم) قاعده توکی و تبری

۱۳۴	گفتار نهم) قاعده تقیه
۱۳۶	گفتار دهم) قاعده الزام
۱۳۹	گفتار یازدهم) قاعده مصلحت
۱۴۷	مبحث دوم: تعاملات قواعد فقهی و اصول حاکم بر دیپلماسی اسلامی
۱۵۱	فصل ششم: ابزارها و سازوکارهای دیپلماسی اسلامی
۱۵۱	مبحث اول: سفارت و نمایندگی و اعزام مبلغان
۱۵۵	مبحث دوم: ارسال نامه یا پیام
۱۵۹	مبحث سوم: انعقاد پیمان
۱۶۵	گفتار اول) مذاکره
۱۷۳	گفتار دوم) مهادت
۱۷۵	گفتار سوم) اسیر و اسما
۱۷۹	گفتار چهارم) ذمه
۱۸۰	مبحث چهارم: مذاکره (التفاوض)
۱۸۳	مبحث پنجم: حکمیت و داوری
۱۸۴	مبحث ششم: میانجی گری
۱۸۴	مبحث هفتم: تألیف قلوب
۱۸۷	مبحث هشتم: آزادسازی بندگان (فکّ رقبه)
۱۹۰	مبحث نهم: بی طرفی یا اعتزال
۱۹۲	فصل هفتم: تحولات دیپلماسی در اسلام
۱۹۳	مبحث اول: برخی عوامل مؤثر بر تحولات دیپلماسی مسلمانان
۱۹۳	گفتار اول) تبدیل امامت به خلافت و ملوکیت و استحاله اسلام راسخ
۲۰۲	گفتار دوم) گسترش مرزها و قلمرو جهان اسلام
۲۰۳	گفتار سوم) حاکمیت فضای ناامنی، جنگ و تهدید بر دول مسلمان
۲۰۴	گفتار چهارم) قبیله گرایی و بروز مکرر درگیریها و آشوبهای قومی - فرقه‌ای
۲۰۶	مبحث دوم: دیپلماسی در عصر خلفای راشدین
۲۱۱	مبحث سوم: دیپلماسی در دولت امویان
۲۱۶	مبحث چهارم: دیپلماسی در دولت عباسیان

۲۱۹	مبحث پنجم: دیپلماسی در دولت عثمانی
۲۲۵	مبحث ششم: دیپلماسی فعلی کشورهای اسلامی
۲۲۸	فصل هشتم: دیپلماسی و سیاست خارجی در جمهوری اسلامی
۲۲۹	مبحث اول: دیپلماسی و سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۲۳۴	مبحث دوم: دیپلماسی و سیاست خارجی از دید امام خمینی (ره)
۲۴۳	مبحث سوم: دیپلماسی و سیاست خارجی از منظر مقام معظم رهبری
۲۵۲	چهارم: نتیجه گیری
۲۵۷	فهرست منابع
۲۵۷	الف) منابع فارسی و عربی
۲۶۹	ب) منابع انگلیسی

تقدیم به همسر؛
و فرزندانم علیرضا و فاطمه

www.ketab.ir

مقدمه

قرآن مجید و سنت، دو منبع اصلی اجتهاد، استنباط و تفهم دینی همه مسلمانان است و کلام ترقی اسلامی این دو منبع اصیل را مبنای دیانت خویش به شمار می‌آورند و هر چه در تلاش‌اند به این دو الگو و اسوه حسنه و راهکارهای نورانی آنها اقتدا کنند. بدینسان توجه به جنبش بیداری و خیزشهای اسلامی در چند دهه اخیر و به‌ویژه با ظهور انقلاب اسلامی ایران، ضرورت احیای اسلام و سنت نبوی و علوی، و کاربردی کردن این آموزه‌های اصیل دینی به‌خصوص در مباحث دولت و نظام سیاسی اسلامی اهمیتی فزاینده یافته است و امروزه مسلمانان با توجه به نیازهای روزافزون و مقتضیات جدید، با تلاش بسیار افزون‌تری به تفحص در منابع قرآنی و روایی می‌پردازند و سعی دارند با کمک الگوهای مختلف حیات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خود رستر این منابع اخذ کنند.

موضوع دیپلماسی و سیاست خارجی نیز از این دسته موضوعات بااهمیت است و تألیف حاضر می‌کوشد با تعمق در آیات قرآنی با کمک‌گیری از سیره نبوی و علوی و قواعد فقهی، اصول و ابزارهای لازم و کارآمد برای دیپلماسی و سیاست خارجی را در حد و وسع استخراج و به شیوه‌ای روشمند ارائه کند. متأسفانه سالهای متمادی، دروس سیاسی - اسلامی رشته علوم سیاسی، و از جمله این درس، منابع درسی مناسب ندارد و تقریباً اکثر منابع جدید و روزآمد در چند سال اخیر تدوین شده است. به همین دلیل، اینجانب با توجه به تجربه سالها تدریس این درس و تألیفات متعدد در حوزه مطالعات سیاسی اسلام تلاش کرده‌ام در حد مقدور و بضاعت، برای رفع نسبی خلأهای یاد شده منبع مناسبی تألیف کنم.

در زمینه موضوع این نوشتار، کتابها و پایان‌نامه‌های معدودی در حوزه‌های سیاست خارجی، دیپلماسی و رفتار سیاسی، حقوق بین‌الملل اسلامی، فقه سیاسی، تاریخ و سیره‌شناسی نبوی نوشته شده و در واقع در قالب عناوین فوق، نویسندگان درباره مبانی و اصول سیاست خارجی دولت اسلامی و نبوی و سازوکارهای اجرایی و راهبردهای آن به بحث پرداخته‌اند که تحلیل این نوشته‌ها، خود مجال وسیع مینماید.

تقریباً می‌توان گفت که با وجود نگارش این آثار و زحمات ارزشمند مؤلفان این حوزه، بسیاری از موضوعات مرتبط با دیپلماسی و سیاست خارجی اسلامی همچنان نیاز به تحقیق و پژوهش دارد. یکی از شواهد این مدعا آن است که در این آثار در بحث از مبانی و اصول، سرفصلها، راهکارها و راهبردهای دیپلماسی و سیاست خارجی اسلامی و جهت رویه و اتفاق نظر لازم وجود ندارد و بسیاری از پرسشهای مطروح همچنان قابل بررسی هستند.

برخی از ویژگیهای کتاب حاضر که شاید آن را از کتب مشابه متمایز می‌کند عبارت است از: حذف مطالب زائد به ویژه در طرح مباحث غربی دیپلماسی، تأکید بسیار بر ساختار اسلامی مباحث و بهره‌وری بیشتر از قرآن کریم و آموزه‌های روایی، طرح تفصیلی موضوع با استناد به قواعد فقه سیاسی و بازکاوی و تشریح نقش آنها در رفتار بین‌المللی و سیاست خارجی دولت اسلامی، ارتقای کیفی و کمی منابع و روزآمدسازی آنها، اشاره به اهمیت دیپلماسی در حوزه مباحث مهدویت و دولت مهدوی، برجسته‌سازی دیپلماسی و سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی و تبیین جایگاه این مباحث در قانون اساسی و اندیشه امام خمینی (ره)، و مقام معظم رهبری.

این کتاب در هشت فصل به نگارش درآمده است: در فصل اول دیپلماسی و مفاهیم هم‌پیوند و رویکردهای مطالعه آن بررسی و ویژگیهای دیپلماسی در عصر حاضر تشریح شده است و فصل دوم تا چهارم نیز به توضیح مبانی دینی و حقوقی و اهداف و اصول دیپلماسی اسلامی می‌پردازد. فصل پنجم شامل قواعد فقهی حاکم بر دیپلماسی اسلامی و تعاملات آنهاست و فصل ششم نیز ابزارها و سازوکارهای

دیپلماسی اسلامی را تشریح می‌کند. دو فصل آخر کتاب نیز به موضوع بررسی تحولات دیپلماسی در نظام‌های اسلامی و تبیین دیپلماسی و سیاست خارجی در جمهوری اسلامی ایران اختصاص یافته است.

شایان ذکر است که در سال ۱۳۹۰، عرصه علمی کشور شاهد از دست دادن عالم فرزانه آیت‌الله عمید زنجانی (ره) بود که در این اثر از قلم ایشان نیز بهره گرفته شده است. دست درجا دارد که در اینجا از زحمات گران‌سنگ این عالم فقید اسلامی در زمینه‌های پژوهش و توسعه مطالعات سیاسی اسلامی قدردانی شود. همچنین در خاتمه بر خود مبرم می‌دانم که از کلیه دست‌اندرکاران سازمان خدوم سمت به‌ویژه جناب آقای دکتر ابوالعزیز - مدیر گروه علوم سیاسی این سازمان - و سرکار خانم مستوفی تشکر کنم.

دکتر بهرام اخوان کاظمی
(انتشار دانشکده حقوق و علوم سیاسی
دانشگاه شیراز)

www.ketab.ir